

гра на дитячих музичних інструментах), успішність виконання буде залежати від того, наскільки дитина оволоділа умінням розуміння та інтерпретації художнього образу.

Вікові можливості дітей, рівень їх художньої культури дозволяють встановлювати зв'язок музики з літературою, живописом, театром. З допомогою педагога мистецтво стає для дитини способом пізнання світу і самореалізації. Закономірності і особливості розвитку психічних процесів старшого дошкільника дозволяють формувати його музикознавчий досвід, музичну ерудицію. Старший дошкільник не тільки відчуває, а й пізнає музику, різноманітність музичних жанрів, форм, композиторських інтонацій. Природною базою для отримання знань стає накопичений в молодшому і середньому дошкільному віці емоційно-практичний досвід спілкування з музикою. Емоційні враження і досвід сприйняття музики діти переносять

на імпровізаторську діяльність. Важливо показати дитині як можна використовувати отримані раніше засоби (голос, рухи, музикування) для створення виразного художнього образу. Старший дошкільник багато імпровізує під час співу, таночків, гри на музичних інструментах. Він може створювати оригінальні мелодичні фрази і пісеньки на запропоновані тексти; відбирати рухи і з'єднувати їх в танок, розподіляти музичні інструменти і створювати невеличкі оркестровки. Бажання якісно виконати будь-яку роль або музичний твір показує, що головним для дитини є не сама участь в діяльності, а її результат.

Спрямованість на результат, на створення зрозумілого і виразного образу, прагнення отримати схвалення глядачів свідчать про те, що участь в музично-імпровізаторській діяльності стає для дитини не грою, а художньою творчістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Гогоберидзе А. Г., Деркунская В. А. Детство с музыкой. Современные педагогические технологии музыкального воспитания и развития детей раннего и дошкольного возраста: [Учебно-метод. пособие]. – ООО "Изд. "Детство – Пресс". — СПб., 2010. — 656 с.
3. Програма розвитку дітей старшого дошкільно-

го віку "Впевнений старт". – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 104 с.

4. Система эстетического воспитания в детском саду / Сборник под редакцией Н. А. Ветлугиной. — М. : АПН РСФСР, 1962. — С. 40.

5. Методика музичного виховання в дитячому саду / за ред. С. М. Шоломович. — К., 1974. — 192 с.

Подано до редакції 15.03.13

УДК 376.3-053.4-056.313:7

І. П. Лисенкова

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК У РОБОТІ З ДІТЬМИ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розкриваються особливості використання арт-терапевтичних методик у роботі як умова ефективною соціально-педагогічної підтримки дітей передшкільного віку із затримкою психічного розвитку. Основний акцент зроблений на особливостях поєднання музикотерапії, казкотерапії, ізотерапії та ігротерапії у процесі роботи з даною категорією дітей.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, арт-терапія, музикотерапія, казкотерапія, ізотерапія, ігротерапія.

Постановка проблеми. Різкі зміни в соціальному середовищі неодмінно супроводжуються кризовими явищами, що привносять дезорганізацію у психічній діяльності людини відповідно до мінливості вимог часу, знижують продуктивність різних видів діяльності та порушують процес адаптації в суспільстві в цілому. Явища дезадаптаційного характеру в навчально-виховному процесі зумовлені збільшенням критичних та екстремальних ситуацій у повсякденному житті. Ситуації, в яких під впливом психогенних факторів, фізіологічні, соціально-психологічні механізми, вичерпавши резервні можливості, більше не можуть забезпечити адекватне відображення і регулятивну

діяльність людини, є екстремальними. В таких випадках відбувається "прорив" адаптаційного бар'єру, злам динамічних стереотипів у центральній нервовій системі і настає психічна дезадаптація. У постчорнобильський період понад 75% учнів початкової школи мають різні психоневрологічні розлади. За таких обставин змінюються вимоги до змісту навчання в усіх типах навчальних закладів, у тому числі і в спеціальних загальноосвітніх школах і в класах інтенсивної педагогічної корекції, а, отже, виникає проблема вдосконалення існуючих навчальних планів і програм, створення певних педагогічних умов щодо навчання даної категорії дітей тощо.

Арт-терапевтична діяльність дітей здавна привертала увагу дослідників, науковців різних сфер – педагогіки, психології – як можливий метод вивчення внутрішнього стану маленької людини, її здатність відбивати загальну картину світу, світ власних переживань та здійснювати з боку педагогічного колективу в процесі позакласної роботи ефективну соціально-педагогічну підтримку дітей із затримкою психічного розвитку.

Метою статті є обґрунтування ефективності педагогічної умови впливу арт-терапії на рівень соціально-педагогічної підтримки дітей із затримкою психічного розвитку шляхом використання арт-терапевтичних методик у позакласній роботі.

Розробка проблеми. Однією з умов впливу арт-терапії на рівень соціально-педагогічної підтримки дітей із затримкою психічного розвитку, на нашу думку, має стати збагачення змісту виховної роботи методами арт-терапії, зокрема таких, як музикотерапії, казкотерапії, ігротерапії та ізотерапії. Основним завданням цієї умови є виховний вплив на дітей із затримкою психічного розвитку у процесі їх позакласної діяльності методами арт-терапії.

Для реалізації даної умови було обрано чотири основні види арт-терапії: музикотерапію, казкотерапію, ізотерапію та ігротерапію (спираючись на думку сучасного педагога М.С. Кагана). За ним основними видами мистецтва, які забезпечують художньо-естетичне розуміння світу, є література, музика і живопис у поєднанні з рольовими іграми. Вони, з одного боку, впливають на основні сфери психіки дитини, тобто на думки, емоції, почуття, уявлення, а з іншої, – дитина оволодіває трьома способами освоєння світу: пізнанням, осмисленням та перевтіленням, які є обумовлені такими процесами, як мислення, переживання, уява. Мистецтво намагається втілити всі ці три сторони в духовне життя дитини, забезпечуючи роботу думки словом, переживань – музикою, уяви – образотворчим мистецтвом. Саме цей трикутник – література, музика, живопис, які поєднуються за допомогою гри – є системоутворюючим компонентом у загальному контексті навчання [1, с. 135].

Література – один з видів мистецтва, головним образотворчим засобом якого є слово, його письмова форма. Воно розкриває події, показує літературні образи в дії і одночасно формує авторську позицію. Література має безмежні можливості відтворення дійсності, процесів, які відбуваються в часі. Слово є вираженням всіх відтінків відношень митця до подій, до героїв його твору, їх думок, емоцій, почуттів і дій. Казки, розповіді, епоси – виключно багатий матеріал не лише для розвитку мови дитини, але і для його психічного розвитку в цілому, зокрема підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку. "В школі дитині із затримкою психічного розвитку потрібно пройти шлях сходження від оволодіння мовою як загальнонаціонального культурного до-

сягнення до індивідуалізації своєї мовленнєвої культури. При цьому найважливішим моментом у заняттях з елементами казкотерапії є емоційне сприйняття, співпереживання, емпатія, розуміння виразності, мелодійності та краси слова і переданих в ньому емоцій, почуттів. Активізація первинного художнього сприйняття здійснюється за допомогою яскравої, виразної мови вчителя, музичних та образотворчих ілюстрацій, тобто у поєднанні казкотерапії з іншими засобами психолого-педагогічної корекції, таких як музикотерапія, ізотерапія та ігротерапія" [2, с. 126].

Другою "вершиною трикутника", за М.С. Каганом, є музика. Музика – специфічне художнє відображення об'єктивної дійсності, що має важливе значення для розвитку дитини із затримкою психічного розвитку, її морально-естетичного виховання та підвищує рівень сформованості соціально-педагогічної підтримки. Музика має викликати в дитині визначену вібрацію, яка стимулює певну психологічну реакцію. Основою музики є звук. Звук – це акустичний сигнал, який має хвилову структуру. Із спеціальної літератури відомо, що акустичний сигнал впливає на клітини живого організму, змінюючи їх активність. "Звук має впливати на електромагнітну провідність клітинних структур, на їх електрохімічну активність, цей вплив названо неспецифічним акустико-біорезонансним ефектом, що є однією із реакцій організму дитини на музичний, звуковий вплив, а також на слухову та вібротактильну рецепцію, тобто сприйняття", як стверджує в своїх працях О.В. Іванченко [4, с. 118].

В своїх працях американський вчений К. Фопель указує, що "музична стимуляція зменшує час рухової реакції, підвищує лабільність зорового аналізатора, покращує пам'ять, оживляє умовні рефлекси" [5, с. 119], а значить і підвищується рівень сформованості соціально-педагогічної підтримки дитини.

Прослуховування музики має стимулювати молодшого школяра із затримкою психічного розвитку до створення власного творчого продукту, тому що це пов'язано безпосередньо з емоційно-образною сферою. Музика має відповідати вже наявному настрою або здатна змінювати його в позитивний бік. Результати дослідження виявили позитивний вплив звукових вібрацій, що перебувають в гармонії із внутрішніми процесами, які відбуваються в організмі дитини. У ході експериментів доведено "позитивний вплив на стан нирок багаторазового проспівування голосних звуків з посмішкою на обличчі, звук "Е-е" посилює роботу залоз внутрішньої секреції, "А-а" – масажує глотку, гортань і щитовидну залозу, "О-о" – приводить у порядок бронхи, легені, дихальну систему, "И-и" – масажує серце. Подібним чином визначений і ступінь впливу основних ладів звучання. Мінор має сприяти затримці обміну речовин, мажор підсилює вібрацію клітин в організмі й веде до їх активного росту та ділення" [6, с. 43].

Сучасний науковець Л. Куненко стверджує, що саме музика В.А. Моцарта сприяє покращанню

пам'яті, підвищує інтелектуальний індекс, підсилює творчі процеси у дітей. За припущенням дослідника, цей феномен пояснюється тим, що початок творчої діяльності В.А. Моцарта як композитора припадає на вік шести років, тому його музика "ідентична природному репертуарові просторово-часових фігур раннього головного мозку. Тобто саме вона позитивно впливає на функціонування дитячої розумової діяльності та всього організму в цілому" [8, с. 11].

Останньою "вершиною трикутника", за М.С. Каганом, є образотворча діяльність. Цей вид мистецтва включає в себе живопис, графіку, скульптуру, художню фотографію. Всі складові образотворчої діяльності використовуються в корекційно-розвиваючому виховному процесі в загальноосвітній школі з дітьми молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. Образотворче мистецтво і художня праця (малювання, ліплення, художнє конструювання, аплікація) знайомлять дану категорію дітей з художніми цінностями, їх роллю в житті, формують сенсорну культуру, навички образотворчої діяльності, розвивають зорове сприйняття, спостережливість, відчуття кольору, просторове уявлення, композиційне мислення, фантазію, емоційно-чуттєву сферу. "Образотворче мистецтво дуже важлива складова цілісного виховного процесу" [9, с. 154-157].

На нашу думку, образотворчою діяльністю з дітьми молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку в процесі позакласної діяльності краще займатись за допомогою такого методу арт-терапії як ізотерапія. "Ізотерапія – це терапія образотворчою діяльністю, в першу чергу малюванням, яка використовується для психологічної корекції психосоматичних порушень у дітей з проблемами в навчанні та соціальною адаптацією" [10, с. 95].

Останнім елементом у схемі впливу мистецтва на молодшого школяра із затримкою психічного розвитку

ку в процесі позакласної роботи є рольова гра, яка може краще реалізуватись і мати більший вплив, якщо буде використовуватись у вигляді такого методу арт-терапії як ігротерапія. Гра – складне соціально-психологічне явище вже тому, що це не вікове явище, а особистісне. Потреба дитини в грі і здатність включатись до гри характеризуються особливим баченням світу. Ігрова терапія – це психокорекційне використання гри, яке здійснює сильний вплив на розвиток особистості, сприяє підвищенню рівня сформованості соціально-педагогічної підтримки молодшого школяра із затримкою психічного розвитку, допомагає зняти напругу, підвищує самооцінку, оскільки в процесі гри знімається небезпека соціально значущих наслідків.

Висновки. Отже, ми вважаємо, що досягти підвищення рівня сформованості соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку можливо лише за умови поєднання у позакласній діяльності таких чотирьох видів арт-терапії, як музикотерапія, казкотерапія, ізотерапія та ігротерапія. Педагогічний колектив повинен також враховувати індивідуальні особливості кожного учня групи і тим самим здійснювати індивідуальний підхід у процесі виховання, що сприятиме ефективнішому досягненню загальної мети роботи. В процесі позакласної діяльності постійно повинна бути присутньою емоційна насиченість змісту поданого матеріалу, адже ми займаємось підвищенням рівня сформованості соціально-педагогічної підтримки, а це можливо досягти за умови постійного зіткнення дітей з тією чи іншою емоцією, почуттям. Задля вдалого здійснення соціальної, педагогічної та емоційної підтримки, на які буде направлена основна частина роботи, потрібно завжди поряд з емоційною насиченістю створювати фон оптимізму, адже на думку сучасних педагогів, діти найкраще запам'ятовують ту інформацію, яка викликала в них позитивні почуття і з якою пов'язанні позитивні спогади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каган М.С. Морфология искусства / М.С. Каган. – М., 1972.
2. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития / Под ред. К.С.Лебединской. – М., 1982.
3. Арт-терапия в эпоху постмодерна / Под ред. А.И. Копытина. – СПб.: Речь, 2002. – 224 с.
4. Иванченко Е.В. Психология восприятия музыки: подходы, проблемы, перспективы / Е.В. Иванченко. – М.: Смысл, 2001. – 264 с.
5. Фопель К. Эффективный воркшоп. Динамическое обучение / К. Фопель. – М.: Генезис, 2003. – 368 с.
6. Введение в музыкотерапию / Г.-Г. Декер-Фойгт. – СПб.: Питер, 2003. – 208 с.
7. Чепига М., Чепига С. Стимуляція здоров'я та інтелекту / М. Чепига, С. Чепига. – К.: Знання, 2006. – 347 с.

8. Куненко Л. Эффект Моцарта, або Звуковий вітамін С / Л. Куненко // Дефектологія. – 2002. – №1. – С. 9-12.

9. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: [Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений] / Е.А.Медведева, И.Ю.Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А.Добровольская. – М.: Издательский центр "Академия", 2001. – 248 с.

10. Куненко Л. Эффект Моцарта, або Звуковий вітамін С / Куненко Л. // Дефектологія. – 2002. – №1. – С. 9-12.

11. Осипова А.А. Общая психокоррекция / А.А. Осипова. – М.: ТЦ "Сфера", 2000. – 512 с.

12. Гирфанова М.С. Проективная рисуночная методика "Семья несуществующих животных" / Гирфанова М.С. // Психология и школа. – 2007. – № 3. – С. 24-41.

Подано до редакції 18.03.13